

סימן מא- חובת ההורים לממן רשיון נהיגה וחוג שחיה לילדיהם

שאלה

האם האב חייב לממן את לימודי הנהיגה של בנו? ומה ביחס ללימודי שחיה?

תשובה

האב אינו חייב ללמד את בנו לשחות, או לסייע בעדו בלימודי נהיגה.

נימוקים

א. החובה ללמד בנו אומנות ולשוט בנהר

בברייתא בקידושין (כט.) נאמר:

תנו רבנן, האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות. ויש אומרים, אף להשיטו במים. רבי יהודה אומר, כל שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות. ליסטות סלקא דעתך? אלא, כאילו מלמדו ליסטות. שלוש החובות הראשונות של האב כלפי בנו הנזכרות בברייתא הן מצוות. אנחנו נתמקד בעיקר בשתי החובות האחרונות: ללמדו אומנות ולהשיטו במים. בגמרא (ל:) מובא המקור לחיוב ללמדו אומנות:

ללמדו אומנות, מנלן? אמר חזקיה, דאמר קרא "ראה חיים עם אשה אשר אהבת", אם אשה ממש היא, כשם שחייב להשיאו אשה, כך חייב ללמדו אומנות. אם תורה היא, כשם שחייב ללמדו תורה, כך חייב ללמדו אומנות...
רבי יהודה אומר, כל שאינו מלמדו אומנות, מלמדו ליסטות... מאי בינייהו? איכא בינייהו, דאגמריה עיסקא.

ופירש רש"י:

מאי בינייהו - מאי קא מוסיף ר' יהודה. עיסקא - אם למדו סחורה. לתנא קמא, הרי למדו חיים. לרבי יהודה דאתי לטעמא אומנות דוקא דכמה פעמים שאין לו במה לעשות סחורה ועומד ומלסטם.

כלומר, רבי יהודה בא להוסיף על תנא קמא. כולי עלמא מודים, שהחובה ללמדו אומנות קשורה בכך שהבן צריך להתפרנס. אלא שתנא קמא אומר שאפשר להתפרנס גם מסחורה, ואילו רבי יהודה דורש פרנסה 'יצרנית' יותר.

עצם החובה ללמד בנו אומנות אינה שנויה במחלוקת בברייתא הזו. אבל לכאורה, במשנה בסוף המסכת (פב.) מובאת דעה חולקת:

רבי נהוראי אומר, מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה. שאדם אוכל משכרה בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא. ושאר כל אומנות אינן כן. כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו,

הרי הוא מת ברעב. אבל התורה אינה כן, אלא משמרתו מכל רע בנערותו, ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו.

בפשטות, רבי נהוראי הבין, שאין חובה ללמד את בנו אומנות, לכל הפחות, כשהבחירה היא בין אומנות ללימוד תורה.

הראשונים נחלקו להלכה בשאלה אם האב חייב ללמד את בנו אומנות. המאירי (קידושין ל':) כותב:

כבר ביארנו, שהאב חייב ללמד את בנו אומנות, וכל שלא עשה כן הוא כאלו מלמדו לסטות שכשהוא גדל מבקש למודו, רוצה לומר מה שהורגל בו, ואינו מוצא והולך ומלסטם את הבריות. ומכל מקום, כל שלמדו תורה אין צריך ללמדו אומנות אחרת. שיש תורה יש קמת. ולמוד תורה ואמנות לצדדין נשנו. ויש מפרשין, שחייב בשתיהן ואם למדו בעסק ובפרקמטיא אינו צריך אמנות אחרת.

הרי שבדעה הראשונה כתב כדעתו של רבי נהוראי, שאם מלמדו תורה אינו חייב ללמדו אומנות אחרת. והבין שהברייתא של חובות האב כלפי הבן מודות לדעתו של רבי נהוראי, שאם האב רוצה ללמדו תורה במקום אומנות, זה אפשרי.

לעומת זאת, הרי"ף (קידושין יב. - יב: מדפי הרי"ף) העתיק גם את הברייתא בתחילת הסוגיה, וגם את הנימוקים של הגמרא לחובה ללמדו אומנות ולהשיטו בנהר, ונראה שחייב ללמד בנו אומנות. וכך ברור שדעת הר"ן במקום (יב:ד"ה ראשון) שדן ומכריע, שהחובה ביחס לאומנות מוטלת רק על האב ולא על האם.

רבנו יונתן מלוני"ל (יב: מדפי הרי"ף) פסק כרבי יהודה, שצריך ללמדו אומנות דווקא, ולא יכול להסתפק בעיסקא, ולעומת זאת בקרבן נתנאל (על סימן מ, אות צ) הבין שהרא"ש פסק כתנא קמא, ולא כרבי יהודה. מדברי שניהם למדנו, שלכל הפחות ביחס לחובה ללמד בנו אומנות, שניהם הבינו שהיא קיימת.

כך עולה בפשטות גם מהברייתא במסכת שבת (קנ:):

תנא דבי מנשה, משדכין על התינוקות ליארס בשבת, ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות.

ומבואר בגמרא, שהסיבה שמותר לדבר על הדברים האלו בשבת היא, שאלו הם בכלל חפצי שמים, ולא 'עשות חפצין'. אם כן, בלימוד הבן אומנות יש משום חפצי שמים. וכך כתב הטור (או"ח שו) והשו"ע (שם סעיף ו).

בדעת הרמב"ם יש מקום לשאלה. שכן הרמב"ם אינו מזכיר בשום מקום בפירושו, שהאב חייב ללמד בנו אומנות. הבנין ציון (סימן קכה) נשאל, מדוע באמת השמיט הרמב"ם את החובה להשיא את בנו וללמדו אומנות. ותשובתו:

לישא אשה לא השמיט הרמב"ם, דכן כתב בהלכות איסורי ביאה מצות חכמים שישיא אדם בניו ובנותיו סמוך לפרקן...

גם שמצווה על האב ללמד בנו אומנות, אף שכעת לא ראיתי להרמב"ם שכתב בפירושו כן, מכל מקום לא השמיטה, והביאה לפסק הלכה בהלכות רוצח (ה, ה). שכתב שם: "אבל אם ייסר בנו כדי ללמדו תורה או חכמה או אומנות ומת, פטור". עיין שם שמחלק בין כבר למדו אומנות אחרת או לא, והיינו על פי גמרא דמכות דבלא גמיר מלאכה אחריתי מצווה קעביד.

ואם השמיט הרמב"ם הך דיש אומרים דגם להשיטו בנהר בזה אין תימה דפסק כתנא קמא, דגם כן לא חשיב הך.

נמצא שגם לדעת הרמב"ם יש חיוב ללמד בנו אומנות (ולכאורה, הבנין ציון היה יכול ללמוד זאת גם מכך שהרמב"ם בהלכות שבת פרק כד הלכה ה פסק את הדין שמוותר ללמד בן אומנות בשבת), ולגבי החובה להשיטו בנהר, הרמב"ם פסק שאין חיוב כזה. אמנם, יש לציין, שבפירושו המשנה (בקידושין כאן) כתב הזכיר הרמב"ם את כל החיובים בחדא מחתא, ולא ציין מחלוקת בדבר:

מצות הבן על האב שש מצות ואלו הן: למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות ולהושיטו בנהר. ולמדו לכולם מן הכתובים בראיות שיאריך ביאורם כאן ואין תועלת מרובה בכך, כל אלו חייב האב לעשותם לבן.

אמנם, יש שהבינו בדעת הרמב"ם, שהוא אכן סבור שאין חובה כזו, משום דעתו של רבי נהוראי (הרב אברהם ויינפלד, "אי יש חיוב ללמד את בתו אומנות", חכמי לב כרך ו, עמ' א – יח). ועם זאת, גם לדעתם, אם הבן זקוק להתפרנס, כשהאב מלמדו, הרי זו מצווה, כפי הדין הנזכר בהלכות שבת.

ב. האם החובה היא גם כלפי הבת

שלושת החיובים הראשונים המופיעים בכרייתא, נאמרו דווקא כלפי הבן. האב אינו חייב ללמד בתו תורה, וגם לא לפדותה. האם כך גם ביחס לחיובים האחרים? ביחס להשיאה אשה, מבואר בגמרא להדיא, שהאב חייב להשיא את בתו. מה ביחס לאומנות? בפשטות, היות שהגמרא לומדת את החיוב ללמדו אומנות מפסוק שמתאים גם לחיוב להשיאו אשה, אם כן, יש לומר שכשם שחייב בהשאת בתו, כך חייב ללמדה אומנות. וכן כתבו המקנה (קידושין ל:) וכן כתב המהר"ם שיק (או"ח קסג). לעומת זאת, המאירי (קידושין כט.) כותב שהאב אינו צריך ללמד את בתו אומנות: "ואמנות אף על פי שהאשה צריכה לו מכל מקום דיו להיות כתלמוד תורה. וכן, שכל כבדה בת מלך פנימה".

ג. הוצאת ממון ללימודי אומנות

ביחס לחלק מחובות האב על הבן, מבואר בראשונים שהחובה כוללת הוצאה כספית. בגמרא בקידושין שם מבואר, שנכסיו של האב משתעבדים לפדיון בנו. ביחס למצוות תלמוד תורה כתב הרמב"ם (תלמוד תורה א, ג):
וחייב לשכור מלמד לבנו ללמדו, ואינו חייב ללמד בן חבירו אלא בחנם.

וכן הוא בשו"ע (יו"ד רמה, ד). אלא שיש לציין, שלא ברור אם החיוב להוציא ממון נובע מעצם החובה ללמד. בהגהות מיימוניות (שם אות ג) בשם רבנו שמחה הבין שהוא רק מתקנת יהושע בן גמלא. לעומת זאת המהר"ם (הגהות מיימוניות שם אות א) הבין שזה מעצם המצווה.

כך גם ביחס למצוות מילה, שכתב הרמ"א (יו"ד רסא, א) :

האב שאינו יודע למול, ויש כאן מוהל שאינו רוצה למול בחינם, רק בשכר, יש לבית דין לגעור במוהל זה, כי אין זה דרכן של זרע אברהם. ואדרבה מוהלים מהדרים שיתנו להם למול, ואם עומד במרדו, ואין יד האיש משגת לתת לו שכרו, הוי כמי שאין לו או שבית דין חייבין למולו, ולכן בית דין כופין אותו מאחר שאין אחר שימול. הרי שאם יש ביד האב, כופים אותו לשכור מוהל למול את בנו. וביחס לחובה להשיא את בתו, מבואר בגמרא, שמשמעות החובה היא לתת לבת נדוניה. אם כן, מסתבר שהאב חייב לממן לימודי מקצוע של בנו. אלא שבירושלמי (בקיודושין שם – פרק א הלכה ז), לאחר שמצטט את הברייתא ואת המקורות בתורה לחיוב של כל אחד מהחיובים השונים, כתב :

מה למצוה או לעיכוב? נשמענה מן הדא: בר תרימה אתא לגבי רבי אימי. אמר ליה, פייס לאבא דיסביני. אתא פייסיה, ולא קביל עלוי. הדא אמרה למצוה אין תימר לעיכוב הוה ליה לכופניה.

פשטות הדברים בירושלמי, שאי אפשר לכוף את האב לקיים את חובותיו כלפי בנו. הרשב"א (שו"ת, חלק ב סימן שכא) כותב לדינא, על פי הירושלמי, שכאשר לבן יש כסף משלו, והאב אינו רוצה לפדות את בנו, אין כופים לאב. מתוך דברי הרשב"א מתבאר, שהוא הבין שהאיבעיא של הירושלמי היתה בכל החיובים הנזכרים בברייתא, ומסקנתו היא, שכאשר לבן אין כסף, שחוזרים על האב, שהרי נכסיו משועבדים. ואם כן, לדברי הרשב"א יש חובה ממונית בכל החיובים של הברייתא, אלא שלפעמים אין כופין עליה. אבל בפני משה ביאר, שהדיון בירושלמי הוא רק ביחס לדברים שאינם מצווה גמורה, קרי לעניין לשאת נשים ולעניין אומנות, ולדבריו יתכן, שמסקנת הברייתא אכן אין כופין על חיוב זה

ד. החיוב למעשה ללמד לשחות

כפי שציינו לעיל, רוב ככל הפוסקים כתבו שאב חייב ללמד את בנו אומנות. אולם, ביחס לשיט בנהר נחלקו כבר הדעות בברייתא. מה ההבדל בין שתי חובות אלו? לעיל הזכרנו שבגמרא (ל:) מובא המקור לכל האחת מהחובות האלו: ללמדו אומנות. מנלן? אמר חזקיה, דאמר קרא: "ראה חיים עם אשה אשר אהבת". אם אשה ממש היא - כשם שחייב להשיאו אשה, כך חייב ללמדו אומנות, אם תורה היא - כשם שחייב ללמדו תורה, כך חייב ללמדו אומנות. ויש אומרים: אף להשיטו בנהר. מאי טעמא? חיותיה הוא.

אם האומנות קשורה ביכולת להתפרנס, הרי שהשיט בנהר קשור בסכנה – "חיותיה הוא". מדובר במיומנות הנדרשת כדי לשרוד את המפגש עם חלק מאיתני הטבע. למה מיומנות זו תלויה ב'יש אומרים', ואילו נושא הפרנסה הוא לכולי עלמא? מסתבר, שהתשובה תלויה בתדירות. פרנסה, כל אדם צריך, אבל לא כל אדם נחשף לסכנת טביעה. חובתו של אב היא להכין את בנו למציאות החיים הנורמלית, ולכן הוא צריך לדאוג לפרנסתו. אבל לסכנות לא שכיחות, נחלקו התנאים אם צריך להכינו.

כאמור, הרמב"ם בפירוש המשנה הזכיר את החובה ללמד את הבן לשוט בנהר. אבל הבנין ציון כתב, שהעובדה שהרמב"ם השמיט את הדברים מהיד החזקה, מלמדת שפסק כתנא קמא. פוסקים אחרים לא התייחסו לסוגיה זו, ולכן קשה לומר שלהלכה נפסק שיש חיוב שכזה. וכן כתב הרב חיים דוד הלוי בשו"ת מים חיים (ב, נד), שאי אפשר לקבוע מסמרות של חיוב בדבר. עוד כתב הרב חיים דוד הלוי, שבזמנם, כשאדם היה צריך לחצות נהרות לעיתים מזומנות, והיתה סכנה בדבר, היה יותר מקום לומר שיש חיוב לימוד שחיה. אבל בימינו, כשממילא רוב האנשים לא נכנסים למים אלא ברצונם, לא שייך חיוב ללמד לשחות.

ה. לימוד נהיגה – אומנות או שיט בנהר

האם לימוד נהיגה נחשב אומנות או שיט בנהר? ושוא לא זה ולא זה?
פשוט שלימוד נהיגה אינו קשור ללימוד אומנות. שכן, רבים וגם טובים מתפרנסים בלי שיש להם רכב, וממילא, גם בלי רשיון נהיגה.
והוא הדין ביחס לשיט בנהר, שאין זה קשור לרשיון נהיגה. שכן, רשיון נהיגה אינו מגן על חייו של הנהג, אלא רק מאפשר לו לדעת כיצד לנהוג.
על כן, פשוט וברור, שאי אפשר להטיל חיוב על האב לדאוג לכך שיהיה לבן רשיון נהיגה.